

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

THE FOREIGN POLICY OF THE MODERN STATE: BASIC APPROACHES TO DEFINITION OF THE CONCEPT

Ждамарова А.В.,

*аспірант кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
Національного університету біоресурсів і природокористування*

У статті проаналізовано основні підходи до визначення та дослідження поняття «зовнішня політика», розглядаються визначальні риси цього феномена у процесі зовнішньополітичної діяльності сучасних держав. Визначено місце та роль категорії «зовнішня політика» у процесі дослідження сучасних міжнародних відносин та окремих напрямів зовнішньої політики сучасної держави. Розкрито багатоаспектність поняття «зовнішня політика», наведено основні підходи до його визначення та класифікації. Автором окреслено основні проблеми, з якими стикається науковець під час дослідження зовнішньої політики окремої держави з огляду на стан розвитку сучасного історичного процесу.

Метою публікації стала реалізація ретроспективного аналізу основних підходів до визначення поняття «зовнішня політика держави» з окресленням перспективних напрямів його вдосконалення.

Обрана автором проблематика не є новою для досліджень у сфері новітньої історії. Але найбільш розробленими підходами до визначення поняття «зовнішня політика» вирізняються праці у сфері теорії міжнародних відносин і політологічної науки. Незважаючи на досить широке висвітлення еволюції терміна «зовнішня політика», на аналіз основних підходів до його визначення та дослідження як феномена світового історичного процесу, сьогодні все ще не розроблено єдиного підходу до визначення цього складного поняття. Актуальною все ще є проблематика уточнення та більш адекватного визначення терміна «зовнішня політика».

Провівши аналіз основних концептуальних підходів до визначення поняття «зовнішня політика сучасної держави», слід зупинитися на таких тезах. Зокрема, потрібно констатувати той факт, що, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, сьогодні ще не вироблено єдиного визначення поняття «зовнішня політика». Водночас зовнішня політика сучасних держав має багатогранну та багатопланову структуру, і це значно ускладнює процес дослідження цього феномена. Саме з огляду на новітні тенденції світового історичного процесу це поняття все ще потребує прискіпливої уваги науковців і подальшого його вдосконалення.

Ключові слова: держава, зовнішня політика, міжнародні відносини, зовнішньополітична діяльність.

The article analyzes the main approaches to the definition and study of the concept of “foreign policy”, discusses the defining features of this phenomenon in the process of foreign policy activities of modern states. The place and role of the category “foreign policy” in the process of researching contemporary international relations and particular directions of foreign policy of the modern state are determined. The multidimensionality of the concept of “foreign policy” is revealed, the basic approaches to its definition and classification are given. The author outlines the main problems that a scientist faces when studying the foreign policy of an individual state in view of the state of development of the modern historical process.

The purpose of the study is to carry out a retrospective analysis of the main approaches to defining the concept of “foreign policy of the state”, outlining the perspective directions for its improvement.

The issue chosen by the author is not new to recent history research. But the most developed approaches to defining the concept of “foreign policy” are different works and sphere of theory of international relations and political science. Despite the sufficiently broad coverage of the evolution of the term “foreign policy” to analyze the main approaches to its definition and study as a phenomenon of the world historical process, a unified approach to defining this complex concept has not yet been developed. The issue of clarification and more adequate definition of the term “foreign policy” is still relevant.

After analyzing the main conceptual approaches to defining the concept of foreign policy of the modern state, we should dwell on the following theses. It should be noted that, despite the large number of scientific studies, a single definition of the concept of “foreign policy” has not yet been developed.

At the same time, the foreign policy of modern states has a multifaceted and multifaceted structure, and this significantly complicates the process of investigation of this phenomenon. It is in view of the latest trends in the world historical process that this concept still needs careful attention of scientists and its further improvement.

Key words: state, foreign policy, international relations, foreign policy.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світового історичного процесу жодна держава не має змоги існувати уособлено, оскільки процеси глобалізації зумовлюють глибоку взаємозалежність і взаємопроникнення, нівелювання кордонів між зовнішньою та внутрішньою політикою, національним і міжнаціональним рівнями життя суспільства окремої держави. Зважаючи на це, будь-якій державі для забезпечення сталого розвитку необхідно постійно вступати у взаємини з іншими акторами міжнародних відносин, що і реалізується через національну зовнішню політику.

Процес дослідження історії зовнішньої політики будь-якої держави містить аналіз багатьох суміжних термінів і понять, категорій. Його основою є система базових категорій, які традиційно є провідними. Водночас саме поняття «зовнішня політика» перебуває в постійному розвитку.

Багато дослідників усе ще підкреслює недосконалість сучасного понятійного апарату цієї сфери досліджень. З огляду на це постійно проводиться робота з уточнення, розвитку та вдосконалення основних підходів до вивчення зовнішньої політики держави як складника світового історичного процесу.

Дослідження зовнішньої політики держав мають багаторівневий характер, що пояснюється передусім багаторівневістю та багатоаспектністю самого предмета дослідження. Під час дослідження розгортання зовнішньополітичної активності кожної окремої держави необхідно аналізувати кожен із її рівнів та аспектів, якщо дослідження претендує на науковість та об'єктивність.

З огляду на ці обставини проблематика визначення та аналізу новітніх підходів до визначення та дослідження зовнішньої політики держави є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана автором проблематика не є новою для досліджень у сфері новітньої історії, але найбільш розробленими підходами до визначення поняття «зовнішня політика» вирізняються праці у сфері теорії міжнародних відносин та політологічної науки. Серед таких публікацій слід виділити роботи таких авторів, як: Р. Снайдер, Г. Брак, Б. Сапін, Г. Спрут та М. Спрут, Дж. Розенау, К. Волц, Д. Сінгер, В. Гадсон, А.Д. Богатуров, Н.А. Косолапов, М.А. Хрустальов і т.д. Незважаючи на досить великий масив наукової літератури з обраної автором проблематики, не вщуває дискусія щодо визначення самого поняття «зовнішня політика держави». Саме тому автор вирішив знову повернутися до цього питання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Незважаючи на досить широке висвітлення еволюції терміна «зовнішня політика», на аналіз основних підходів до його визначення та дослідження як феномена світового історичного процесу, сьогодні все ще не розроблено єдиного підходу до визначення цього складного поняття. Актуальною все ще є проблематика уточнення та більш адекватного визначення терміна «зовнішня політика».

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є реалізація ретроспективного аналізу основних підходів до визначення поняття «зовнішня політика держави» з окресленням перспективних напрямів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи доробок науковців західної школи, серед визначних дослідників зовнішньої політики слід особливо зупинитися на працях таких її представників, як Р. Снайдер, Г. Брак, Б. Сапін. Найбільш вагомим у досліджуваній у цій публікації тематиці

стала їхня праця «Прийняття рішень як підхід до вивчення міжнародної політики» [1], де автори відмовлялися від розуміння національної держави як певної абстракції й одночасно визнавали існування державного рівня аналізу зовнішньої політики як фундаментального у міжнародній діяльності цієї держави.

Серед західних дослідників категорії «зовнішня політика» слід також згадати Г. Спруут та М. Спруут [2], які у своїх працях стверджували, що розмірковувати про могутність у міждержавних відносинах без урахування зовнішньої політики, яку вони асоціювали зі стратегіями, рішеннями і цілями, було б помилково. Однак, на відміну від вищезгаданих Р. Снайдера, Г. Брака і Б. Сапіна, у працях Г. Спруут та М. Спруут по-іншому розставлено пріоритети. Дослідники вважали, що для повного аналізу зовнішньої політики необхідно враховувати психологічне середовище, в якому перебувають особистість або певні групи, які беруть участь в ухваленні зовнішньополітичних рішень.

Незважаючи на значний внесок вищевказаних досліджень у загальну теорію зовнішньої політики, вони головним чином були сконцентровані на розкритті її окремих рівнів, відповідно, не піддаючи комплексному аналізу цю наукову категорію.

Аналізуючи основні підходи західної наукової школи до визначення поняття «зовнішня політика», слід також зупинитися на доробку Дж. Розенау, особливо його праці «Предтеорії і теорії зовнішньої політики» [3]. У цьому дослідженні автор дійшов висновку, що для кращого розуміння категорії «зовнішня політика» необхідно використовувати узагальнюючу теорію, яка полягає в інтегруванні інформації, отриманої в результаті аналізу на різних рівнях – від індивідуальних особливостей політичного лідера до системи міжнародних відносин. Подібний підхід дав змогу Дж. Розенау більш комплексно досліджувати зовнішню політику, систематизуючи отримані дані і не обмежуючись рамками дослідження, одним із рівнів цього явища. Розглянуте

дослідження Дж. Розенау стало одним із перших у цьому масиві історіографії і внесло значний вклад в теорію рівневого аналізу зовнішньої політики.

До представників школи рівневого аналізу зовнішньої політики слід зараховувати і К. Волца, який у роботі «Людина, держава і війна: теоретичний аналіз» [4], досліджуючи природу міжнародних конфліктів, аналізував її за трьома категоріями. Перша категорія – людська поведінка, в центрі якої – характеристика політичних лідерів, і піддаються аналізу мотиви їхніх дій і рішення, які можуть призвести до ескалації міжнародного конфлікту. Друга категорія – це внутрішня будова держави, тут акцентується увага на аналізі типу правління, економічної моделі, політичних груп і т.д. Третя категорія – система міжнародних відносин.

Ідеї К. Волца розвивав Д. Сінгер у роботі «Проблема рівня аналізу в міжнародних відносинах» [5], в якій він детально розкривав і аналізував міжнародну систему і державу як рівні аналізу міжнародних відносин. Сінгер уважав, що слід більше уваги приділяти державному рівню аналізу, оскільки він дає змогу детально проаналізувати міжнародні відносини з погляду суверенної держави, акцентуючи увагу на тому, що, будучи основним актором міжнародних відносин, держави можуть самостійно обирати напрямок своєї зовнішньополітичної лінії.

Важливою у розвитку аналізу зовнішньої політики була і робота В. Гадсона «Аналіз зовнішньої політики: класичні та сучасні теорії» [6]. У цьому дослідженні науковцем було виокремлено п'ять рівнів аналізу зовнішньої політики. На першому рівні досліджувалося індивідуальне прийняття зовнішньополітичних рішень, це, передусім, політична психологія лідера, його роль у процесі формування та реалізації зовнішньої політики. На другому рівні науковець розглядав групове прийняття зовнішньополітичних рішень – це процес організації взаємодії між суб'єктами, що беруть участь у формуванні та реалізації зовнішньої політики.

Третій рівень піддає аналізу роль культурної, соціальної і національної ідентичностей у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень. На четвертому рівні аналізується вплив внутрішньої політики держави на зовнішньополітичний процес. П'ятий рівень окреслює відмінні риси держави, такі як масштаб, природні та демографічні ресурси, географічне розташування, політична система, військовий і економічний потенціал, які визначають характер зовнішньої політики.

Звертаючись до надбань школи пострадянського простору, слід зупинитися на аналізі праць таких науковців, як, наприклад, А.Д. Богатурова, Н.А. Косолапова, М.А. Хрустальова, зокрема «Нарисів теорії і політичного аналізу міжнародних відносин» [7]. У цій публікації автори зробили акцент на дослідженні системного рівня аналізу зовнішньої політики держави. Системний рівень аналізу дав можливість авторам проаналізувати стабільність, стійкість і характер еволюції сучасної системи міжнародних відносин, дослідити її регіональні підсистеми, а також піддати аналізу глобалізацію та її вплив на світову політичну систему.

У цьому блоці не можна оминати увагою і праці відомого науковця Е.О. Позднякова [8]. Праці цього автора присвячені здебільшого проблематиці зовнішньополітичної діяльності держав. Він визначав зовнішньополітичну діяльність держави як особливий вид її політичної діяльності.

Розглянутій проблематиці присвятив свої роботи і В.Р. Мединський, який під зовнішньополітичною діяльністю держави трактував чітко визначену систему дій, які спрямовані на задоволення нею життєво важливих інтересів, підвищення її ролі в системі міжнародних відносин і набуття можливості використовувати у своїх цілях зовнішні ресурси розвитку [9].

Визначальними складниками цього визначення автор вважає такі: 1) задоволення «життєво важливих» інтересів; 2) підвищення ролі держави в системі міжнародних відносин; 3) отримання можливості використовувати у своїх

власних цілях зовнішні ресурси розвитку. Водночас другий і третій складники цього визначення за змістом можуть належати і до першого складника, і розглядатися як життєво важливі інтереси цієї держави. З огляду на це наведене вище визначення все ще потребує подальшого наукового розроблення та уточнення.

Водночас Б.І. Ткаченко надає таке визначення зовнішньополітичної діяльності держави: це – специфічний різновид соціальної діяльності, який обслуговує зовнішньополітичні інтереси держави у сфері міжнародних відносин і спрямований на створення сприятливих умов внутрішнього функціонування держави, а також на забезпечення її національних інтересів у сфері міжнародних відносин [10, с. 14].

Згідно з цим визначенням зовнішньополітична діяльність виконує функції «обслуговування» і «забезпечення» зовнішньополітичних інтересів держави з метою створення умов для її внутрішнього розвитку. Такий підхід вказує, передусім, на підпорядкованість зовнішньополітичної діяльності держави внутрішньому її функціонуванню. Але не завжди цілі і завдання зовнішньополітичної діяльності держави визначаються цілями і завданнями її внутрішнього розвитку.

Дещо інший підхід викладено у працях В.С. Коновалова, який вважає, що зовнішньополітична діяльність – це частина міжнародних відносин [11]. На думку автора, зовнішньополітичну діяльність держави можна і необхідно розглядати у взаємодії із системою міждержавних відносин. Але наведене вище визначення не відповідає ні на те, що таке зовнішня політика, ні на те, що таке зовнішньополітична діяльність держави. Воно лише уточнює місце досліджуваного явища в системі міжнародних відносин.

Наведені приклади свідчать про наявність дискусійних проблем формулювання дефініції розглянутого нами явища. Ба більше, на думку деяких дослідників, будь-яке визначення поняття «зовнішня політика держави» завжди буде неповним

і незавершеним, що породжує можливість багатозначного тлумачення.

Поняття зовнішньої політики є ширшим від поняття «зовнішньополітична діяльність держави» і включає його в себе. Наприклад, автори спеціалізованого словника «Світова політика і міжнародні відносини: ключові слова і поняття» вважають: «Зовнішня політика – загальний курс держави в міжнародних справах, сукупність дій держави за межами своєї суверенної території, що мають на меті реалізацію національних інтересів. Покликана забезпечити відносини цієї держави з іншими державами і проводиться відповідно до її принципів і цілей, здійснюваних шляхом різних засобів і методів» [12, с. 31].

У цьому контексті більшою мірою сьогодні відображаються погляди кількох наукових шкіл, які вивчають знання про характер міжнародних відносин і меншою мірою – те, як ці відносини реалізуються на практиці. Зазначимо, що процеси світової політики виникають у результаті діяльності її акторів, так само, як міжнародна політика, що втілюється в міжнародних відносинах, здійснюється завдяки діяльності суб'єктів міжнародних відносин. Використання такого підходу дає підставу стверджувати, що цілі своєї зовнішньої політики держава, як і будь-який інший актор, досягає тільки під час діяльності.

Однак певної миті суб'єкт може діяти, а може і не діяти. Бездіяльність держави в зовнішньополітичній діяльності розглядається в тому сенсі, що окремо взятій державі в конкретний історичний період будь-яка діяльність під час відносин з іншими державами може бути невідгідна або що держава може бути не здатна будь-що зробити. Інші держави можуть сприймати бездіяльність однієї з них як її цілеспрямовану зовнішньополітичну діяльність, оскільки досить часто внаслідок бездіяльності однієї з держав настають найважливіші для інших держав наслідки. При цьому в певних випадках держава, яка здійснює зовнішньополітичну діяльність, може припускати, що

її бездіяльність саме так і буде сприйнята іншими державами.

Зважаючи на вищенаведений аналіз, можна зробити висновок про те, що категорія «зовнішня політика» та її аналіз не втрачають своєї актуальності на сучасному етапі. Не залишає сумніву і той факт, що процеси глобалізації та регіоналізації вносять свої корективи в розуміння цієї категорії. Проте в сучасних умовах система міжнародних відносин формується і регулюється головним чином за допомогою зовнішньополітичної діяльності держав, в основі якої лежить категорія «національний інтерес».

У змістовному плані політика держави – і внутрішня, і зовнішня – являє собою управління, стратегію і затвержені дії, спрямовані на досягнення цілей. Політика втілюється через діяльність установ і інститутів державної влади, науки, політичної ідеології, яка включає розроблення завдань внутрішньої і зовнішньої політики. Сьогодні все ще зберігається відмінність між поняттями «міжнародні відносини» і «зовнішня політика».

Міжнародні відносини розглядаються як найбільш масштабне поняття, яке включає в себе політичні та інші зв'язки між суб'єктами міжнародних відносин. У сучасних умовах особлива увага приділяється зовнішній політиці держав, які ведуть активну діяльність на міжнародній арені. За допомогою різних методів наукового пізнання (івент-аналіз, контент-аналіз, порівняння) експерти проводять аналіз ефективності введення зовнішньої політики держав.

Зовнішня політика є однією з провідних проблем у галузі міжнародних відносин і новітнього історичного процесу. У кожній країні зовнішня політика перебуває у взаємодії з їхнім індивідуальним середовищем.

Зовнішня політика країни складається з ланок, з'єднаних між собою ланцюгом суспільних відносин, тобто складається із соціальних, політичних, економічних, культурних ланок і є багатограним явищем. У будь-якій політичній системі

головним центром політичної структури в процесі прийняття рішень є зовнішня політика. Її завдання полягають у визначенні та ідентифікації пріоритетів, їх реалізації, збереженні незалежності і цілісності держави. До сфери її завдань входять забезпечення комерційних, економічних і військових потреб, а також забезпечення міжнародного престижу. Відповідальність зовнішньої політики полягає і в сприянні могутності країни в економічній, політичній і військовій мобілізації сил держави.

В історії суспільних відносин зовнішня політика виникла разом із появою держав. Зовнішній політиці будь-якої держави можна дати визначення. Це сфера діяльності державної влади і, перш за все, керівних органів у сфері міжнародних відносин із метою здійснення певного впливу на учасників міжнародних відносин.

Необхідно зазначити, що зовнішня політика здійснюється за інших суспільних умов, ніж внутрішня. Міжнародне суспільство має свою індивідуальну децентралізовану систему, складовими елементами якої є окремі держави. Для реалізації своїх національних інтересів держава проводить зовнішню політику. Основна її мета – забезпечення сприятливих умов для реалізації інтересів тієї чи іншої держави, забезпечення внутрішньої безпеки і благополуччя громадян. На базі зовнішньополітичної діяльності держав ґрунтуються певні міжнародні відносини, тобто сукупність політичних, економічних, культурних, військових,

правових та інших зв'язків, а також взаємовідносин між державами, народами, політичними, економічними, науковими, релігійними, культурними організаціями та установами.

Висновки. Провівши аналіз основних концептуальних підходів до визначення поняття «зовнішня політика сучасної держави», слід зупинитися на таких тезах. Зокрема, необхідно констатувати той факт, що, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, сьогодні ще не вироблено єдиного визначення поняття «зовнішня політика».

Зовнішня політика держав здатна слугувати одночасно передумовою та фактором розвитку міжнародної політики (яка є поєднанням зовнішніх політик окремих держав та інших акторів світової системи), що покликана сприяти здійсненню національних інтересів. Якщо зовнішня політика має дружній характер, то в результаті її реалізації міжнародна політика орієнтує держави на стабілізацію відносин між собою. Така політика сприяє єднанню світового співтовариства і створює умови для розвитку співробітництва між зацікавленими акторами світового історичного процесу.

Водночас зовнішня політика сучасних держав має багатогранну та багатопланову структуру, і це значно ускладнює процес дослідження цього феномена. Саме з огляду на новітні тенденції світового історичного процесу це поняття все ще потребує прискіпливої уваги науковців і подальшого його вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Snyder R., Bruck H., Sapin B. Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics. Princeton : Princeton University Press, 1954. 120 p.
2. Sprout H., Sprout M. Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics. Princeton : Princeton University Press, 1956. 101 p.
3. Rosenau J. The Study of World Politics: Theoretical and Methodological Challenges. New York : Routledge, 2006. P. 171–197.
4. Waltz K. Man, the State, and War: A Theoretical Analysis. New York : Columbia University Press, 2001. 263 p.
5. Singer D. The Level-of-Analysis Problem in International Relations *World Politics*. 1961. № 1. P. 77–92.
6. Hudson V. Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory. Lanham : The Rowman and Littlefield Publishing Group, 2007. 234 p.
7. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталеv М.А. Очерки теории и политического анализа международных отношений. Москва : НОФМО, 2002. 384 с.

8. Поздняков Э.А. Системный подход и международные отношения. Москва, 1976. 240 с.
9. Теоретические основы внешнеполитической деятельности России / под общ. ред. С.А. Протскурина. Москва, 2001. 342 с.
10. Ткаченко Б.И. Проблемы эффективности внешней политики России на Дальнем Востоке. Владивосток, 1996. 140 с.
11. Коновалов В.С. Построение механизма оценки политических процессов в системе международных отношений региона как задача исследователя. URL: <http://www.chinazone.ru/i/cont/metod1.htm>.
12. Мировая политика и международные отношения: ключевые слова и понятия / под общ. ред. М.М. Лебедевой, С.В. Устинкина. Москва ; Н. Новгород, 2000. 310 с.